

Јелена Ристовић

Крађујевац

СУСРЕТ ПРИЧЕ, ИСТОРИЈЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ У РОМАНУ *ОПСАДА ЦРКВЕ СВ. СПАСА* ГОРАНА ПЕТРОВИЋА

У овом раду анализираће се однос приче и историје у роману „Опсада цркве св. Спаса“. Истиче се надмоћ приче над историјом, јер се сама историја конституише кроз причу о неком догађају. Услов да било шта на свету обезбеди своју егзистенцију јесте да буде испричано. Историја се сагледава као прича о човековом историјском искуству које је у сталном мењању, те због тога не гарантује истинитост. Деконструише се сам појам историјске чињенице јер се бележи само оно што је достојно сећања, па се историја види као једна врста идеологије диктирана од стране центра моћи. Анализираће се однос историјских догађаја и снова, који с једне друге стране имплицирају идеолошку страну историје. Три битна историјска догађаја биће виђена из другачије перспективе, перспективе света сна у коме делују демони и ловци на снове. Слој фантастике утиче на идеолошку конотацију романа творећи једну нову романескну причу о историјским догађајима.

Кључне речи: историја, идеологија, прича, сан

Једно поглавље у роману *Опсада цркве св. Спаса* носи назив „Сусрет приче и историје“. Наиме, реч је о сусрету туђинца и краља Милутина на његовом путу у циљу одбране манастира Жиче који је био под опсадом Бугара. Сусрет приче и историје метафорично је приказан кроз сусрет и разговор краља Милутина и туђинца. Краљ Милутин, владар друмова и државе, метафора је саме историје која је под контролом моћи. Странац са штапом и сушеном тиквом метафора је саме приче. Странац нема своје име, његов положај је незнатан, неприметан за историју. На његов позив историја се не би ни осврнула. Туђинац саопштава владару да нема приче у којој би се он могао домоћи Жиче и помоћи монасима јер „причу ваља имати, а не пролазни венац славе“ (Петровић 2004: 187). „Друмска кучина можда и јесте твоја, али свега осталог ја сам владар“ (Ибид), каже туђинац. Аутор наглашава надмоћ приче над ис-

торијом јер се историја конституише кроз причу о неком догађају. Све на свету обезбеђује своју егзистенцију самом причом. „Ништа на овом свету није постојало, нити ће икада озбиљно постојати, а да претходно није подробно исприповедано“ (Ибид: 180). У књизи *Постања* сама реч је она која конституише светлост - „Од растворене речи - - би светлост“ (Ибид). У причама је смештена ризница човековог историјског искуства. Она је „облик историјске свести који се непрестано обнавља и допуњава“ (Палавестра 1991: 94). Али, у ову опозицију прича - истина треба увести и категорију истинитости. Прича се конституише као дискурс у коме уплива има имагинација, фантастика, натприродне силе, за разлику од историје која треба подразумевати заснованост на чињеницама, научним, истинитим и проверљивим доказима. Али у цитату се помиње историјска свест која се мења, обнавља и допуњаје. Долази се до једног парадокса. Ако је нешто истинито, оно се треба афирмисати као кохерентно и непроменљиво. Ролан Барт наводи да „појам историјске чињенице изазива одређено неповерење“ (Барт 2009: 43) код њега, јер „нема чињенице по себи“ (Ибид). Чињеница губи свој легитимитет са интервенцијом језика. Чињеница тако постаје само „оно што је достојно да буде забележено, што је достојно сећања“ (Ибид). Она не постоји сама по себи већ је само „појам у оквиру дискурса“ (Ибид), само „копија једног другог постојања које је смештено у стварности“ (Ибид). Ако историјске чињенице зависе од саме приче и од оног ко прича, може се сумњати у њену веродостојност, те долазимо на праг схватања историје као једне врсте идеологије. У роману *Ојсада цркве св. Спаса* проблематизује се питање самог аутора историјске приче, историографа. Аутор каже: „Одметнути приповедачи сачинили су простор историје“ (Петровић 2004: 181). Треба објаснити сам термин „одметнути приповедачи повести“. Аутор романа дефинише их као личности које не памте своје рођење, беже испред смрти, а њихов живот се своди само на измишљање. За свој опстанак се боре постојањем у некој повести. У почетку постанка света они су се трудили да бирају своје повести у складу са критеријумом корисности потомству. Временом њихов нарцизам и егоизам инкорпорирају се у саму повест, губи се везивна нит са брижљивошћу одабира повесности и њене корисности. Повест постаје простор и начин обезбеђивања сопствене егзистенције, продужетак битисања. Приповедачи су жудели да сачине што већу историју не марећи за њен значај за човечанство. Одметнути приповедачи стари су колико и човечанство, можда су починиоци и првог братоубиства. Разлог за то, сматра аутор, јесте да им је из-

гледа свет постао мали, па су почели да се шире ван своје човечанске мере. Између приповедача долази до бојева све у циљу задобијања надређеног положаја, „властелина историје“. Сам властелин могао је да уништава и спаљује градове и области, уништава народе или их држи под опсадом како би контролисао историју. У њиховом лику уочава се однос центара моћи према историји. Историја тако постаје једна врста идеологије - политичка идеологија. Мале-ни дијаци „свесни значења сваке речи“ (Ибид) били су протеривани на маргине приче уређујући је у тренуцима владарева непажње. Хроничар Никита Непознати једини је који је забележио пропаст Цариграда, жртвујући зарад свог заната и сопствени живот. Његове записе ће касније искористити Никита Хонијат, ромејски историчар, у својој *Историји*. Наводе се његови описи, његова грађа, али у списку сведока догађаја нема његовог имена. Аутор се ово-ме иронично обраћа констатацијом да име одређује судбину човека (Непознати). „Историја је садржана од прећуткивања имена“ (Ибид: 179), гласи ауторов коментар. Управо сопствени легитимитет у причи обезбеђује се самим именовањем јер бити „именован значи бити испричан“ (Лиотар 1990: 51). Пажњу треба посветити и приповедачима кадрим да се супротставе владаревој моћи. Порекло таквих приповедача је фантастично - зачети су у ноћи пуног месеца, и развијали су се само у простору сна. Властелини историје са зебњом су чекали рађање таквог детета.

Присуство слоја фантастике утиче на појачавање идеолошке концепције романа. Историјски догађаји повезује се и са сновима самих учесника. Историја се не конституише само у свету јаве, већ на њу утиче и свет снова. У овом роману историјски догађаји осветљавају се из перспективе света сна који имплицира слој фантастике, стварајући једну нову постмодерну историјску причу. Тако у роману св. Симеон саветује свог сина Саву да од никејског цара на поклон иште прозоре који показују четири видика, тј. четири времена (прошло, садашње, ближу и далеку будућност) и да их угради у цркву св. Спаса. Помоћу ових прозора игуман Жиче могао је сагледати целокупан ток историје пазећи само да му се видици не помешају. Енрико Дандоло, млатачки дужд, шаље у сан Стефана Првовенчаног пожудан лик своје кћери. Управљајући сновима младог владара, желео је да контролише његову јаву тј. контролу политике владара. У томе лежи и разлог крунисања самог владара од стране католичке цркве. Контролишући туђе снове жели се утицати на нечију јаву и контролисати сам ток историје. Сан је простор у коме не важе хронолошке одреднице реалног света који је историчан. Дешава се тако да у сну деспота Стефана Лазаревића бива убијен при

лову Андроник Комнин, који је живео у XI веку. Краљица Филипа се у сну кришом среће са соколаром деспота Стефана, Љубеном. Љубав између краљице, која је живела у XIII веку, и соколара са почетка XV века могућа је само у сновима јер у сну „време не значи апсолутно ништа“ (Палавестра 1991: 244). Пошто је затруднела, краљица више не долази у снове Љубену, те он оставља своју јаву деспоту и прелази да живи у свету снова трагајући за изгубљеном пуноћом снова, за својом љубављу. Филипа своју трудноћу носи само док снева и порађа се у будућности, далеко од шпијуна који харају сновима. Краљица рађа дечака Богдана који ће живети у XX веку и оставља га на чување тројици дијака - Макарију, Димитрију и Петру. Њима су отети снови, те живе у сновима дечака Богдана кога чувају. Дијаке је једном у сну походио г. Андрија, трговац временом, који је улазио у туђе снове, харао њихова блага и остављао сневаче у пустоши. У лику трговца Андрије уочавају се демонске особине - лик му се не може упамтити, мења вере и језике, не зна се његово порекло. Ловећи туђе снове он „осваја тајну живота изван времена и историје“ (Ибид). Ловци на снове „могу поништити сваку историју“ (Ибид). Они знању супротстављају свет уобразиље, снова у којима време не значи ништа, па самим тим ни историја. Демони се могу уочити на разним временско-историјским равнима романа. Они су увек у сагласју са владарима, они помажу произвођењу историје. Сама структура романа прожета је дешавањима из три важна историјска догађаја – крсташки ратови и пад Цариграда (1204. год.), опсада Жиче (крај XIII века) и обнова Жиче оштећене бомбардовањем (1999. год.). У роману се ови догађаји осветљавају из једне нове, фантастичне перспективе, перспективе мешања сна и јаве. Енрико Дандоло креће у крсташке походе не ради ослобађања Свете земље, већ у потрази за плаштом од птичјег перја. Овај плашт брани од смрти и пружа укупно знање - оно освојено и оно које тек предстоји, а сваким пером се пише одређена реч пуног значења. „Моћ којом се власник може заогрнути, дакле, бесконачна је“ (Петровић 2004: 172). Плашт даје власнику моћ да види и прошлост и будућност и да пише о њој. Дандоло осваја Цариград уз помоћ Нечастивог. Сам ђаво са сушеном тиквом умотаном у црно платно пење се на палубу брода Енрика Дандола. Сви очевици овог догађаја кажњени су губљењем моћи говора (одсецањем језика). Енрико не жели да се прича о његовом пакту са ђаволом, јер је прича сама по себи ауторитет. Иако није било никога да о томе прича, доказ ове приче може се видети кроз страх у очима очевидаца. Други историјски догађај описан у овом роману је опсада манастира Жиче. Циљ опсаде манастира био је потрага за анђеловим пером. То перо има чудесне моћи, поклон је манастиру од св. Саве како би чувало православље.

У пресудним тренуцима опсаде анђелово перо подиже цркву изнад земље како је Бугари не би освојили. Међутим, малено перо није могло одржати куполу цркве у ваздуху и Бугари су опсели цркву, сва четири прозора су уништена, а српском народу су поразбијани видици. Аутор за четрдесети дан опсаде каже: „Од свега није више остало, ни да се приповеда“ (Ибид: 305). Битно је било оставити некакав траг о томе јер је било какав белег ипак акт уписивања, а памти се само оно што је забележено. Важно је записати и да не остаје ништа за приповедање, да је све уништено. Трећа временска равн романа тиче се даље судбине манастира Жиче који је делимично оштећен током бомбардовања Србије 1999. године. Одлучено је да се црква поново обнови и при подизању каменог пода храма нађени су остаци видика некадашњих прозора и анђеоско перо које је поново узлетело и застало под куполом цркве. Анђеоско перо поново након пет векова чува манастир Жичу и само православље од непријатеља. Обнови цркве присуствује и Богдан са својом женом и сином. Богдан је син Филипе и Љубена који је своје уточиште нашао у Србији, „земљи малој, једва приметној, притиснутој од Источне и од Западне светске стране“. Потказивачи се нису усуђивали да зађу у те крајеве, страшно се причало да ту негде вреба само потоње време“. (Ибид: 44)

Пошто су нам видици замагљени уништењем прозора на манастиру Жичи, питање је шта можемо сазнати о српској прошлости. Наша историја чува се кроз приче о прошлим догађајима. Прича постаје „ризница историјског искуства, спољашња форма и маска на лицу праве историје“ (Палавестра 1991: 94). Прича је „облик историјске свести који се непрекидно обнавља и допуњава“ (Ибид), као што се понављају догађаји кроз историју и судбина српског народа који је у вечитим опсадама Истока и Запада. Историја се често „повнавља и враћа као да је ношена таласом неке космичке неминовности“ (Ибид: 95). А неминовност српског народа и православља је да се брани било војском, било причама, било натприродним силама од моћника, од властелина историје, од оних који поседују моћи контроле историје. Једино нам преостаје да причамо, опевамо, приповедамо како бисмо очували своје име кроз историју. „Свака прича о прошлости означава један начин да се историјско искуство сачува и пренесе на друге“ (Ибид: 2008), на будуће генерације, без обзира на то ко је испричао причу и са каквим намерама. Понекад треба имати саму причу, ако већ нисмо у стању да спознамо историју као реално виђење прошлости света. У данашње време приче нам остају једина утеха, једини начин спознавања света и историје, односно историја.

Литература

Петровић 2004: Г. Петровић, *Опсада цркве св. Спаса*, Београд: Политика/ Народна књига.

Барт: Р. Барт, Дискурс историје, у: *Студентски часопис за књижевности и теорију књижевности* 9-10, Београд.

Лиотар 1990: Лиотар, Посланица о универзалној историји, у: *Постмодерна пројумачена гјеци*, Загреб.

Палавестра 1991: П. Палавестра, *Књижевности- критика идеологије*, Београд: СКЗ.

Jelena Ristović

THE ENCOUNTER OF HISTORY AND IDEOLOGY IN THE NOVEL *THE SIEGE OF THE ST. SALVATION CHURCH* BY RASTKO PETROVIĆ

Summary

The relationship between story and history in the novel „Opsada crkve Sv. Spasa“ will be analyzed in this work. The focus is on dominance of the story over history because history itself is constituted through story about some event. Condition for anything in the world to secure its existence is to be told. History considered to be a story about one's historic experience which is constantly changing, which is the the reason it does not ensure accuracy. The very concept of historic fact is being deconstructed because we note only what is worthy remembering, thus history is seen as a kind of ideology dictated from the center of power. The relationship between historic events and dreams, which on one side implicate ideological aspect of history, will be analyzed. Three historical events will be seen from another perspective, the perspective of the world of dream in which dream hunters and demons are acting. The fiction layer is affecting the ideological connotation of the novel, thus creating a new Romanesque story about true events.

Прихваћено за штампу децембра 2009.